

Адна з найважнейшых функций школьнага літаратурнага канона – фарміраванне нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, пабудова выразнага ўсведамлення сваёй прыналежнасці да пэўнай нацыянальнай культуры і атрыманне базавага ўяўлення пра яе. Беларускі школьны канон пачаў стварацца ў 1918–1920-я гг., а першая афіцыйная зацверджаная яго версія была прынята ў 1924 г. – аkurat сто гадоў таму.

#### Спіс выкарыстаных крыніц

1. Программы III–VII гг. навучання сямёхгадовае школы / Народны камісарыят асветы БССР, Навукова-мэтодалёгічны камітэт. – Менск, – 1924. – 82 с.

### АБ НЕКАТОРЫХ ЛІНГВАКУЛЬТУРНЫХ ІДЭНТЫФІКАТАРАХ КАМУНІКАТЫўНАГА ЛАНДШАФТУ МАЗЫРСКА-ПРЫПЯЦКАГА ПАЛЕССЯ

**Г.В. Буркова**

дацэнт кафедры беларускай і рускай філалогіі  
УА МДПУ імя І.П. Шамякіна, кандыдат філалагічных навук  
(г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь),

**С.Б. Кураш**

прафесар кафедры беларускай і рускай філалогіі  
УА МДПУ імя І.П. Шамякіна, доктар філалагічных навук, дацэнт  
(г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь)

Анамастычная сістэма як асаблівы культурна-спецыфічны код з’яўляецца важным кампанентам лексічнай сістэмы мовы. Канатацыйны патэнцыял уласнага імені рэалізуецца ў працэсе функцыянавання оніма ў пэўнай лінгвакультурнай прасторы і дазваляе пранікнуць у духоўную культуру народа.

Да аб’ёму паняцця “лінгвакультурны ідэнтыфікатар” (ЛІ) намі прапануецца адносіць тыя намінацыі адзінкі і тэксты, якія суадносяцца з пэўнымі фрагментамі нацыянальнай лінгвакультурнай прасторы і кваліфікуюцца як аксіялагічна значныя, як своеасаблівыя маркеры пэўнай лінгвакультурнай супольнасці. У іх склад мы ўключаем: прэцэдэнтныя феномены (онімы, выказванні, тэксты), інтэртэкстэмы, ключавыя вобразы (сімвалы, метафары і інш.), коды народнай духоўнай культуры, мастацкія ідыястылі і лінгвакультурныя “тыпажы” і інш.

Асаблівую актуальнасць набывае вывучэнне і сістэматызацыя пералічаных лінгвакультурных ідэнтыфікатараў ва ўмовах глабалізацыі і інфармацыйна-лічбавай эпохі, ідэалы і каштоўнасці якой у значнай ступені не толькі апаніруюць многім традыцыйным механізмам жыццядзейнасці асобных народаў і іх культур, але і наогул вядуць да выкрэслвання апошніх з рэчаіснасці.

Сучасныя метады лінгвістычных даследаванняў (у прыватнасці, выкарыстанне пошукавых сістэм Інтэрнэта, нацыянальных карпусоў беларускай і рускай моў і метадаў корпуснай лінгвістыкі) дазваляюць на даволі шырокім моўным матэрыяле прасачыць асаблівасці функцыянавання розных ЛІ як фігурантаў камунікацыйнай прасторы беларускай і рускай моў.

Сярод знакавых для ўсходніх славян онімаў асаблівае месца займае *Палессе* [1]. У пераважнай большасці выпадкаў гэты онім-канцэпт прадстаўлены ў прама-рэферэнтнай функцыі – для абазначэння адпаведнага фізіка-геаграфічнага арэалу, перанасычанага балотамі і спрадвечнымі лясамі: *Спакойна і павольна, як у зачарованым сне, утуліўшыся ў балоты, нясе Прыпяць сухадоламу Дняпру сваю багатую даніну. Не спяшаецца яна выносіць дабро палескіх балот. Можна, і надзею страціла яна вынесці хоць калі-небудзь гэта мора цёмна-ружовай вады з неабсяжных балот Палесся, і з гэтай прычыны яна*

такая павольная і флегматычная (Я. Колас. Дрыгва); Балоты – гэта ў нас, на **Палессі**, – удакладніў з усмешкай Шпакевіч. – А тут, бачыш, пяскі (І. Чыгрынаў. Плач Перапёлкі); Разумна прыдумляе народ назвы для родных мясцін. **Палессе** – край лясоў. Паазер’е – край азёр (В. Вольскі. Блакітная карона Паазер’я); Мы ехалі ў **Палессе**, у глыбіню ягоную, за Мазыр і Лельчыцы, каб “засняць” каля вёскі Данілегі славу тысячагадовы цар-дуб, або дуб Крывашанкі. У нас былі ўжо шасцісотгадовыя дубы, чатырохсотгадовыя ясені, таполя Напалеона, дубы Міцкевіча, дубы Ягайлы, проста семісотгадовыя дубы. Нам пазарэз патрэбен быў тысячагадовы дуб. Без яго фільм быў бы не фільм (У. Караткевіч. Дрэва вечнасці).

Да тапоніма Палессе прымацаваўся перафраз мора *Герадота*, што яшчэ больш надае гэтаму анамастычнаму канцэпту лінгвакультуралагічнай значнасці ў сістэме ключавых канцэптаў беларускай (і нават шырэй – усходнеславянскай) культуры. Параўн.: *На Беларусі мора калісь было... Герадот пра яго пісаў, старажытны грэчаскі гісторык. Мора Герадота... У Беларусі мора было некалькі разоў. Апошні раз – трыццаць мільёнаў гадоў назад...* (П. Місько. Мора Герадота); *Здаўна ў весною повень, калі Брэскае і Прыпяцкае Палессе, старадаўняе “мора Герадота”, ператваралася ў сапраўднае мора, у якім на шыю стаялі лясы, – усё звяр’ё ратавалася на Мазырскай градзе і на Загароддзі, але пераважна на больш узвышанай, Прыбугскай раўніне, на якой ляжала пушча* (У. Караткевіч. Зямля пад белымі крыламі).

У шэрагу кантэкстаў, якія рэалізуюць мікратэму “прырода Палесся”, увага акцэнтуюцца на экалагічных праблемах. У гэтым плане дамінуюць дзве тэматычныя лініі – «меліярацыя» і «Чарнобыль». Параўн.: *Не тое, не тое цяпер Палессе, – шчымяла, як ад болю, у Андрэя сэрца, калі ўспамінаў свае наезды дадому, у вёску. – Раней лясы нішчылі... А цяпер за балоты ўзяліся... Эскаватары, бульдозеры, скрэперы пераварочваюць усё, што вякамі некранутае ляжала. Пракладваюцца каналы, з багны, непалазі палі, лугі робяцца...* (Б. Сачанка. Родны кут).

Палессе – гэта і месца нараджэння асаблівых людзей – палешукоў, у якіх нават існуе ўстойлівы выраз аб тым, што «*палешук – гэта той жа чалавек, але са знакам якасці*». Вядомы этнограф і фалькларыст Аляксандр Сержпутоўскі даволі шырока і паслядоўна выкарыстоўвае этнонім *палешук* у вуснапаэтычных тэкстах, запісаных на Мазырскім Палессі: *Абабраў сабе палешук седзібу паміж балота кале ракі да й давай там рабіць будоўлю. Ад прыроды гэтага рэгіёна надзелены яе жыхары такімі рысамі характару, як кеміваець: Перш чэрці былі вельмі плодныя, але палешук перахітрыў і чорта; працавітасць і ўпартасць: От давай палешук расчышчаць землю да гатовіць дзераво на будоўлю... Збудаваў сабе палешук уселякі будынак, ускарпаў палянку землі, расчысціў лапкіло сынажаці да й зажыў добрым хаджайнам.*

Найменне *сапраўдны палешук* рэфэрэнтна суадносіцца з канкрэтнымі людзьмі (гэта героі газетных нарысаў, вядомыя асобы і да т.д., якія прадстаўляюць Палескі рэгіён). Ср.: *Знаёмства з Ганцаўшчынай пачалося для мяне ў свой час з сустрэчы з мясцовым метадыстам Мікалаем Ленкаўцом. Вось дзе сапраўдны палешук! Справу сваю робіць моўчкі, але вынік такі, што ў метададдзелах іншых раёнаў зайздросцяць чорнай зайздрасцю (РЯ); Паездкамі да дзядзькі дзяўчына не дакучала. А калі запрашаў той да сябе, то як сапраўдны палешук выстаўляў на стол усе прысмакі (НИ).*

Таксама высокай частотнасцю адрозніваюцца кантэксты, у якіх гаворка ідзе аб этнаграфічнай унікальнасці Палесся, архаічных абрадах і звычаях палешукоў, іх міфалагічных уяўленнях, вераваннях і рытуалах. Параўн.: *Адначасова гэта была Іваражба дзяўчат аб сваёй долі на наступны год. Лічылася, калі кавалачак хлеба наплыве далёка, то дзяўчына пойдзе замуж, калі ж хлеб прыбежца да берага, ёй давядзецца яшчэ год хадзіць у дзеўках. У в. Палессе Чачэрскага раёна абрад меў яшчэ больш складанае ўвасабленне. Хлопцы майстравалі плот, мацавалі на шостцы старое прасмаленае кола, падпальвалі яго і таксама пускалі на рацэ (Звязда).*

Адным з ключавых лінгвакультурных ідэнтыфікатараў камунікатыўнага лашдшафту паўднёва-ўсходняга (Мазырска-Прыпяцкага) Палесся з'яўляецца балота. За жыхарамі гэтага рэгіёна трывала замацавалася перыфрастычная намінацыя *Людзі на балоце*, асабліва пасля выхаду ў свет аднайменнага рамана Івана Мележа ў 1962 годзе, якое ўваходзіць у цыкл «Палеская хроніка», і знятага па гэтым творы аднайменнага мастацкага фільма вядомага рэжысёра Віктара Турава (1981).

З балотам звязаны шэраг цікавых легенд, якія існуюць у паўднёва-ўсходнім Палессі і зараз. Адна з іх – пра паходжанне бусла – была запісана ў пачатку 2000-х гг. У некалькіх мясцовых варыянтах: *Аднойчы Бог сабраў у мяшок усіх жаб, змей, яшчарак і даў чалавеку, каб той іх аднёс далёка і выкінуў. І сказаў мяшок не адчыняць. Чалавек адышоў да балота. Як цікаўны, ён захацеў даведацца, што ляжыць у мяшку, і развязаў. Усе жабы, змей, гады павыпаўзалі з мяшка, і чалавек пачаў іх лавіць. Усіх злавіць ён так і не змог. Ён прыйшоў да Бога і сказаў, што пацікавіўся, што ляжыць у мяшку. Тады Бог раззлаваў на яго і сказаў: "хадзіць табе на балоце і збіраць жаб, змей, гадаў". Чалавек гэты ператварыўся ў бусла і дагэтуль збірае на балотах тое, што не змог злавіць* (г. Тураў, Жыткавіцкі р-н).

Асноўнай асаблівасцю канцэптуалізацыі лексемы *балота* ў беларускай камунікатыўнай прасторы, і ў першую чаргу – у самім Палессі, з'яўляецца амбівалентнасць, прычым як у дачыненні да этнакультурнага зместу, так і ў практычным аспекце: «з аднаго боку, гэта нячыстае месца (таму што там жыве чорт), гэта пераходны, пагранічны статус балота паміж небам і зямлёй у міфапаэтычнай карціне свету, і таму туды адсылаюць у заговорах ад хваробы. З іншага боку, у сваёй разнастайнасці балота выступае ў жыцці вяскоўцаў важным гаспадарчым рэсурсам, напрыклад, менавіта балотны мох з'яўляўся абавязковым элементам у будаўніцтве дома.

Адным са спосабаў канцэптуалізацыі тапоніма Палессе з'яўляецца пераход у іншы разрад онімаў (трансанімізацыя), у прыватнасці, у эргонімы – уласныя назвы дзелавага аб'яднання людзей, у тым ліку саюза, арганізацыі, установы, карпарацыі, прадпрыемства, таварыства, установы, гуртка, ужываючыся ў двукоссі выглядзе. Так, на Гомельшчыне і Брэстчыне онім *Палессе* шырока выкарыстоўваецца ў складзе назваў мясцовых рэгіянальных сродкаў масавай інфармацыі: газеты «*Жыццё Палесся*» (Мазыр), «*Полесье сваімі ілазямі*» (Мазыр), «*Новае Палессе*» (Жыткавічы), «*Маяк Палесся*» (Брагін), «*Савецкае Палессе*» (Ганцавічы), «*Полеская прада*» (Пінск), «*Навіны Палесся*» (Столін). У такіх выпадках онім Палессе ўжываецца ў другасна-намінацыўнай функцыі.

Трэба адзначыць і непасрэднае ўтварэнне ад оніма Палессе – ад'ектонім *палескі* (-ая, -ае). Вялікая колькасць кантэкстаў, у якіх зафіксаваны гэты ад'ектонім, сведчыць, з аднаго боку, пра валентнасную актыўнасць і, як вынік, полісемантычную насычанасць гэтай адтапанімічнай адзінкі, а з другога – пра актуальнасць, семантычную, этна- і лінгвакультуралагічную ёмістасць самога оніма *Палессе* ў розных камунікатыўных практыках:

– найменні з выразнай канататыўнасцю (этна- і лінгвакультурнай і інш.): «*Кліч Палесся*» (фэстываль этнакультурных традыцый у Ляскавічах), «*Палескі рай*» (аграсядзіба ў Петрыкаўскім раёне), «*Палеская Веда*» (краязнаўчы музей, г. Мазыр) і інш.;

– прэцэдэнтныя феномены: «*Палеская Адысея*» (аўтобусны тур), «*Палеская зорачка*» (дзіцячы танцавальны ансамбль), «*Тонеж. Палеская Хатынь*» (звязана са злачынствамі нацысцкіх карнікаў на тэрыторыі в. Тонеж Лельчыцкага раёна ў 1943 г.), «*Палеская Амазонка*» (пазнавальна-прыгодніцкі экскурсійны тур) і інш.;

– састаўная частка бібліянімаў: «*Палеская хроніка*» (І. Мележ), «*Палеская мадонна*» (І. Шамякін), «*Палескія рабінзоны*» (Янка Маўр), «*Палескі дзівасіл*» (А. Сержпутоўскі) і інш.

Такім чынам, онім *Палесе* валодае прыкметамі прэцэдэнтнасці і канцэптуалізацыі, займае важнае месца ў шэрагу іншых знакавых для славян анамастычных канцэптаў і з'яўляецца актыўным фігурантам розных дыскурсіўных практык беларускай (у большай ступені) і рускай моў. Больш поўную карціну адносна канцэптуалізацыі даследаванага оніма можна ў перспектыве атрымаць, прыцягваючы аналіз дадзеных карпусоў іншых моў, як славянскіх, так і неславянскіх.

#### **Спіс выкарыстаных крыніц**

1. Кураш, С.Б. Анамастычны канцэпт “Палесе” ў беларускай лінгвакультуры / С.Б. Кураш, Г.В. Юдзянкова // *Регіональная ономастыка: праблемы і перспектывы ісследования: зборнік навучных статей; сост. А.М. Мезенко [и др.]; под науч. ред. А.М. Мезенко. – Витебск : ВГУ им. П. Машерова, 2018. – С. 243–246.*

## **ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НАЗВАНИЙ ОБЪЕКТОВ КОММЕРЧЕСКОЙ НОМИНАЦИИ ВОСТОЧНОГО ПОЛЕСЬЯ**

**О.Г. Соколовская**

доцент кафедры иностранных языков и МПИЯ  
УО МГПУ им. И.П. Шамякина, кандидат филологических наук, доцент  
(г. Мозырь, Республика Беларусь)

**Е.В. Ковалёва**

заведующий кафедрой иностранных языков и МПИЯ  
УО МГПУ им. И.П. Шамякина, кандидат филологических наук, доцент  
(г. Мозырь, Республика Беларусь)

Ономастические единицы, находящиеся на периферии ономастического поля, являются неотъемлемым элементом языка города или региона. К периферийным ономастическим единицам относятся и прагматонимы, под которыми понимается «номен для обозначения сорта, марки, товарного знака» [1, с. 113]. Прагматонимы формируют лингвокультурное пространство современного города, фиксируют изменения в социальной, экономической жизни региона. Национально-культурный компонент, содержащийся в ониме, входит в периферию семантической структуры имени собственного и связан с экстралингвистическими факторами. По мнению Уховой Л.В., «национально-культурная идентичность – это сущностная тождественность субъекта национальной культуре, образу нации, данному в многообразии особенных форм её культуры» [2, с. 61].

В настоящее время прагматонимы исследуются как самостоятельный разряд ономастической лексики, рассматривается их номинативная и функциональная неоднородность, структурно-семантические особенности, функционирование в речи и в литературных произведениях (Е.Л. Березович, М.В. Горбаневский, С.В. Земскова, В.М. Калинин, Ю.А. Карпенко, И.В. Крюкова, А.М. Мезенко, М.Я. Новичихина, Т.А. Соболева, В.И. Супрун, Е.В. Тихоненко, Т.В. Шмелёва и др.).

Названия коммерческой номинации рассматриваются как полифункциональные единицы, главной задачей которых является создание правильных образов в сознании покупателей, ассоциаций, способных мотивировать на приобретение определенного продукта. Словесные товарные знаки, или прагматонимы, представляют собой сложный семантический комплекс, которому свойственна «номинативная, идентифицирующая, коммуникативная, рекламная, аттрактивная, эстетическая и суггестивная функции» [3, с. 187].

Цель исследования – выявление лексических особенностей топооснов прагматонимов Восточного Полесья. С целью конкурентопособности и привлечения